

Kánya József

Modernizációs kényszer – kényszermodernizáció Székelyföldön 1876–1914 és 1990–2016 között

Székelyföld különböző modernizációs korszakait mutatjuk be a 19. század második felétől napjainkig, különös tekintettel a 20. és a 21. század elején, a századfordulón kibontakozó gazdasági-társadalmi folyamatokra. A modernizációs korszakok összehasonlító elemzéséből nyilvánvalóvá válik, hogy a két időszak között számos hasonlóság mutatható ki, a térség több szempontból hasonló gazdasági-intézményi, mentalitásbeli problémákkal küszködik, mint száz évvel korábban.

Székelyföldre mint a Magyar Királyság, a Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia peremvidékére a megkésett, majd félbeszakadt polgárosodás, modernizáció jellemző. A polgári átalakulás kezdetén, a 19. század második felében a vizsgált régió Kárpátalja, Máramaros mellett több szempontból a Monarchia leghátrányosabb helyzetben levő vidékei közé tartozott. Az 1920-as Trianoni békediktátumot követően a régió Románia belső perifériájává vált, hermetikusan el volt zárva a korábbi Kárpát-medencében organikusan működő térbeli-gazdasági kapcsolataitól. Az 1989-es „rendszerváltozásokat” követően az országhatárok átjárhatóvá válásával Erdélyben, Székelyföldön a gazdaság szerveződésére újra hatással vannak a Kárpát-medence földrajzi adottságai, térbeli folyamatai. Székelyföld a Kárpát-medencének mint földrajzi entitásnak a peremvidékeként és Románia belső perifériájaként indíthatta el az 1989-es „változásokat” követő gazdasági-társadalmi átmenet modernizációs folyamatait.

A térségre a különböző történelmi korszakban jellemző volt a periférikus földrajzi helyzet, a gazdasági elmaradottság, az innováció hiánya, a szűk belső piac, az alacsony kereslet, a hitel modern formáinak és a gyár-iparnak a hiányosságai, a közlekedési viszonyok kezdetlegessége és a városiasodás alacsonyabb foka. A föld népességeltartó potenciáljának alacsony szintje, a földrajzi elzártság behozhatatlan versenyhátrányt jelentettek,

amelyekhez a vasúti közlekedés hiánya, az iparfejlesztés elmaradása, a gyáripari szakismeret kezdetlegessége és a munkamorál sajátosságai társultak. A modernizáció társadalmi bázisának kialakulását a székelyföldi gazdasági-társadalmi folyamatok is gátolták.

A több területen hátrányos helyzetéből adódóan a régió nem tudta belső erőforrásaira támaszkodva kitermelni a saját modernizációja feltételeit, erőforrásait. Folyamatosan rászorult az állami tőkére és a külső centrumok szaktudására, innovációjára. Székelyföld esetében mindig erőteljesebb volt a magyar és a román állam szerepvállalása a fejlesztési folyamatok tervezésében és finanszírozásában, mint a centrumtárségekben. Az állami koordináció és finanszírozás „segítette a felzárkózást, de ugyanakkor növelte a régió kiszolgáltatottságát is.”¹

Az állami szerepvállalásnak nem csak gazdasági-társadalmi okai voltak, hanem a hatalomgyakorlás és a gazdasági kormányzás európai hagyományaiból is adódtak. Az állam szerepe a modernizációban a 18. század végétől Európában egyre erőteljesebb ahogy Nyugatról Kelet felé haladunk. Angliával és Németalfölddel, az Adam Smith-i „láthatatlan kéz” elvének érvényesülésével ellentétben, poroszországi mintára, az Osztrák-Magyar Monarchiában az abszolutista-merkantilista (kameralista) kormányzás gyakorlatából hozzá voltak szokva, hogy mindenről a közigazgatási központban, az állami adminisztráció hivatalaiban döntöttek.

A szocialista tervgazdálkodás időszakában, 1945–1989 között szintén a központosított gazdasági kormányzás volt jellemző a térség gazdaságára. A régió gazdasági fejlesztésének, iparosításának irányait nem helyben döntötték el és nem a helyi erőforrásokra alapozták, nem organikusan építkeztek, hanem sok esetben a más térségekből származó nyersanyagot és a döntéshozó centrumban kitermelt tőkét használták fel. Ez a gazdasági rendszer a kapitalista piacgazdaság keretei között törvényszerűen összeomlásra volt ítélve. Az 1989-et követő gazdasági-társadalmi átmenetben a központosított szocialista tervgazdálkodásból kellett a gazdaság tervezését és irányítását több pólusúvá alakítani, és a szabadpiaci kapitalizmus keretei között működtetni.

A 18-19. századi európai iparosodáshoz köthető modernizációnak három periódusát különböztethetjük meg Nyugatról Kelet felé haladva. Angliában az ipari forradalmat a különböző találmányok, gépek, berendezések alkalmazása, az innováció indította el, majd ezt követte a közlekedési infrastruktúra, a vasúthálózat kiépítése és harmadik fázisában a teljes gazdaságra kiterjedő modernizáció és fellendülés. Franciaországban és Németalföld-

1 Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2003, 590.

dön a találmányok bevezetése, a gépesítés, gyárak alapítása és a vasúthálózat kiépítése párhuzamosan haladt, míg Kelet-Európában és így az Osztrák–Magyar Monarchiában, Székelyföldön a közlekedési infrastruktúra, a vasúthálózat kiépítését követte a találmányok bevezetése, a gyáripar, a gépesítés, az innováció terjedése, a modernizáció és a gazdasági konjunktúra kibontakozása. Sok esetben maga a vasútépítés generálta a megrendeléseit által a gyáripar megjelenését, az innováció, az iparosodás terjedését.²

Gazdasági szempontból Székelyföld mindig elmaradott régióknak számított. A zord éghajlat, a termőföld minősége, a fontosabb közlekedési csomópontoktól való távolság és a lakosság sajátos határvédő szerepe együttesen azt eredményezte, hogy a céhes ipar csak egy-két városban megkésve, a fejedelemség korában indult fejlődésnek. Ezek a céhes műhelyek látták el a környező vidéket áruval, szinte kizárólag a helyi piacokra termeltek. Az autark céhes kisipar valójában a gazdasági konjunktúrának köszönhetően lendült fel Székelyföldön, amikor a Magyar Királyság központi térségeiben a 19. század második felében már az iparszabadság érvényesítése és az ipartestületek alapítása volt jellemző. Az iparfejlődésben tetten érhető megkészettség is bizonyítja, hogy a centrumból kiinduló modernizáció egyes hullámai, intézményei nagyon késve érkeztek a perifériára, és ezek is felemás, sok esetben ellentmondásos eredménnyel jártak.

Az Osztrák–Magyar Monarchiában a fejlődés folyamata lassúbb volt, mint Nyugat-Európában, nem voltak gyors felívelési szakaszok. Ennek ellenére a megkészett modernizáció jelentős eltéréseket mutatott a Monarchia különböző országaiban és régióiban. A peremvidékeken sok esetben kényszerhelyzetet, kényszermodernizációt, utolérési kényszert eredményezett, és az újonnan bevezetett törvények, meghonosodó intézmények gazdasági-társadalmi válsághelyzeteket alakítottak ki. A gazdasági-kulturális centrumokhoz viszonyítva, ahol jellemző volt a gazdasági fejlődés dinamikája, a peremvidékek modernizációs kényszernek voltak kitéve. A külföldi és belöldi gazdasági központokból érkező új gazdasági, intézményi újításokra a peremvidékek lakossága mentálisan, kulturálisan, szakmailag és egzisztenciálisan egyaránt nem volt felkészülve. Az elmaradott régiók gazdasági-társadalmi szerkezete nem biztosított megfelelő fogadóközeget az előremutató változásoknak, így sok szempontból a társadalmi, gazdasági átalakulás ellentmondásokat, torzulásokat eredményezett.

---

2 Kánya József: *A székely vasút Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda–Madéfalva–Csíkygyimes országhatár vonalának építése és a társadalomra gyakorolt modernizációs hatása*. Szakdolgozat, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1998.

A modernizációs kényszer a 19. és 20. század fordulója után száz évvel később is jelentkezett. Az 1989-es rendszerváltozást követően a közép-kelet-európai térség és ezen belül a perifériák több területen utolérési, modernizációs hatásnak voltak és vannak kitéve: 1.) a társadalom és a gazdaság átszervezése a tervgazdálkodásról a liberális piacgazdaságra, kapitalizmusra (a politikai intézményrendszer átszervezése az egypártrendszerrel a „demokratikus” többpártrendszerre); 2.) az európai uniós csatlakozással együttjáró törvények, szabályozások, szabványok, intézmények átvétele; 3.) a globalizáció egyre erőteljesebben érvényesülő kihívásaihoz való alkalmazkodás; 4.) a 2007-2008-ban kirobbanó gazdasági válság következményei és konszolidációs intézkedései. Ez nemcsak a szokásos konjunkturális válság volt, hanem – főleg a közép-kelet-európai térségben – versenyképességi és szerkezeti válságnak lehettünk a tanúi és elszenvedői. Az elmúlt 27 év gazdasági-társadalmi átmenetében ezek a külső kihívások kényszermodernizációs nyomás alá helyezték Székelyföldet, és számos esetben több területen válsághelyzetet alakítottak ki. A korábbi gyártókapacitások megszűntek, a meglévő versenyképes ágazatok, vállalkozások külföldi tulajdonba kerültek, növekedett a munkanélküliség és a munkaerő elvándorlása.

A 19. század második felében szintén egy merev társadalmi-gazdasági rendszerről, a feudalizmusról kellett áttérni a polgári társadalmi berendezkedésre és a liberális-kapitalista piacgazdaságra. A 19. század végén és a 20. század elején a modern polgári állam közigazgatási és gazdasági intézményeinek a finanszírozása, az újabb adónemek bevezetése jelentős tehernek bizonyult a társadalom számára. Az új gazdasági intézmények, mint a tagosítás, arányosítás, tulajdonviszonyok hivatali rendezése, pénzügyi finanszírozása szintén nagy kihívást jelentett a helyi lakosságnak.

A fejlesztések a jótékony hatásuk mellett ellentmondásokkal is jártak. A vasút kiépítésével nem a székely ipari termékek jutottak el a centrumtérsg piacaira, hanem az iparilag fejlett régiók olcsó és jó minőségű, divatos termékei érkeztek nagy tételben a térségbe. Ennek hatására kialakult a presztízs fogyasztás gyakorlata, melyet a helyi gazdasági tevékenység jövedelméből nem tudtak finanszírozni, így hitelfelvételre kényszerültek, eladósodtak. A presztízsjavak fogyasztása, a fogyasztói hitel felvétele, mint tudjuk, napjainkban is általános jelenséggé vált.

Az olcsó és funkcionálisabb, divatosabb külföldi termékek megjelenése a székelyföldi kereskedelemben a helyi házi- és kézműipari termékek piacvesztését, az ágazatban tevékenykedő iparosok tömeges csődjét eredményezte. A termékeknek a Román Királyságban kellett újabb piacokat találni, de a Monarchia és Románia kereskedelmi vitája nyomán kibontakozó

vámháború (1886–1889) miatt a termelői tevékenységet is át kellett telepíteni a román állam területére.

Az elmúlt 10 évben (2007–2017) az Európai Unió által működtetett támogatási rendszerek és szabványok egy olyan szabályrendszerhez való alkalmazkodást követeltek meg, melyek számos radikális változási, kényszer-változtatási folyamatot indítottak el. A 2000–2008 közötti konjunktúra idején, hasonló módon, ahogy az 1873-as gazdasági válságot megelőzően és követően, Székelyföldön rohamtempóban épültek ki a különböző pénzügyi intézetek fiókhálózatai. A pénzügyi intézetek szolgáltatásaikkal, hitelezési tevékenységükkel, akárcsak száz évvel korábban “nem a gazdaság fellendítéséhez járultak hozzá, hanem a lakosság és a vállalkozások eladósodásához.”³

Székelyföldön a 19. század végén a nagyvárosok hiánya és a megkésett fejlődés következtében nem alakult ki az az új öntudatos és tőkeerős polgárság, amely a német államokban és az osztrák örökös tartományokban a modernizáció élére állt. Valójában nemcsak Székelyföldön, hanem az egész Magyarországon, Erdélyben nem volt tőkeerős polgárság, így a modernizáció előkészítése és elindítása a liberális, haladó gondolkodású arisztokráciára és nemességre hárult. Székelyföldön, akárcsak a Román Királyságban a tőkeerős polgárság és a nemzeti liberális nemesség is hiányzott mint kritikus tömeg, így helyi szinten az elenyésző hivatalnoki, értelmiségi rétegen kívül nem volt olyan számottevő társadalmi erő, amely a modernizációt felvállalja és élére áll. Így Székelyföldön nem volt jelentős társadalmi bázisa a tőkés alapokra támaszkodó szabadpiaci gazdasági fejlődésnek.

Száz évvel később, 1990-ben olyan körülmények között indult el a privatizáció, a piacgazdaság kiépítése, hogy a helyi társadalom szintén nem rendelkezett vállalkozói tapasztalatokkal és tudással felvértezett polgársággal. Az a kis létszámú székelyföldi vállalkozói- és civil társadalom, amely 1870–1914 és a két világháború között működött, 1945 és 1990 között, a szocializmus időszakában teljesen eltűnt. A szocializmus idején a régió egy központi állami rendeletnek, az egyetemi végzősök kihelyezésének köszönhetően kap némi értelmiségi utánpótlást Erdély fejlettebb, polgársodottabb városaiból. Ezek a „külső földről” betelepült műszaki értelmiségiek jelentős mértékben hozzájárultak a helyi magángazdaság szervezéséhez, vállalkozások alapításához a modernizáció elindításában, akárcsak az 1867-es kiegyezés, de főképpen az 1876-os közigazgatási törvényt (1876-ban számolták fel

---

3 Egyed Ákos: A hitelrendszer, bankok, takarékpénztárak, az erdélyi kapitalizmus etnikai arca. In Uő: *Falu, város, civilizáció*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981, 180–190.

a széki közigazgatást és alakították ki a székely vármegyéket) követően a térségbe érkező, a közigazgatásban dolgozó hivatalnoki értelmiség.

A Magyar Királyság és Székelyföld esetében az első modernizációs törvények az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején léptek érvénybe, majd a szabadságharc leverése után elindult a közigazgatás átszervezésének és modernizációjának a folyamata, amely több évtizedig tartott.

A közigazgatás átalakításában az állam érdekeinek érvényesülése volt az elsődleges. Az állami beavatkozás fokozatos térnyerése érződött a városi élet minden területén. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás különválasztását támogató intézkedések, a modern bírósági rendszer megteremtése, a határőrvidék felszámolása egyértelműen a polgárosodást, a modernizációt szolgálta. Az állam által kezdeményezett modernizációt támogató törvények és intézkedések egyben azt is jelentették, hogy erősödött a centralizáció és a homogenizáció az adott régióban.⁴

A közigazgatás modernizálását szolgálták többek között az 1870. évi 42. törvény és az 1871. évi 18. törvény is. Az első a szabad királyi és más fontosabb városokat törvényhatósági jogú városokká nyilvánította és a vármegyéket is szabályozta. Az 1871. évi törvény a többi város, a rendezett tanácsú városok jogállását szabályozta, a nagy és kis községek mellett ezek is a községi törvény hatálya alá kerültek.⁵ Ezek a közigazgatási törvények módosították a városok hierarchiáját és a települések közötti viszonyrendszerüket. Az átalakítás során előnyt élveztek a több funkciót ellátó települések. Székelyföldön a városhálózat szűkülte, egyre több funkció koncentráldott az adminisztratív központokba. Ebben a folyamatban a megyeszékhelyek helyzeti előnyt élveztek a többi településsel szemben.

A 19. század második felében az állami beavatkozás érezhetőbb volt, mint az előző időszakban. Ez részben a városhálózat átalakításában, részben pedig az infrastruktúra kiépítésében (vasút, táviró, telefon stb.) és egyes funkciók felerősítésében (adminisztratív, kulturális), az odatelepített hivatalok, iskolák révén nyilvánult meg.

A dualizmus korában a modernizáció motorját Székelyföldön elsősorban a polgári közigazgatás intézményrendszerének a fokozatos kiépítése jelentette. A székelyföldi városok közül csak Marosvásárhely, Gyergyószentmiklós és Kézdivásárhely esetében mondható el, hogy városi rangju-

---

4 Pál Judit: Modernizáció a Székelyföldön a 19. században. Az állam és a helyi autonómiák viszonya. In Pál Judit – Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Pro-Print, Csíkszereda, 2001, 190.

5 Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 125–133.

kat a kereskedelemben, iparban betöltött funkciójuknak köszönhetően nyerték el. A többi megyeszékhely, Székelyudvarhely, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy esetében a központi, adminisztratív, közigazgatási funkciók támogatták a várossá válás folyamatát. A megyeszékhelyek modernizációját kedvezően befolyásolta, hogy a fokozatosan kiépülő polgári állam a különböző hivatalait, hatóságait a megyeszékhelyekre telepítette: a vármegye törvényhatósága, a királyi törvényszék és ügyészség, a telekkönyvi hivatal, az állami építészeti hivatal, az erdészeti hivatal, az adóhivatal, a pénzügyigazgatóság, a számvevőség, a tanfelügyelőség, a csendőrparancsnokság, a posta-telefon- és távirdahivatal.

A dualizmus idején a dinamikus, gyors fejlődéssel párhuzamosan megfigyelhető a városok eladósodása. A városi kiadások általában mindenhol 10–15 százalékkal meghaladták a bevételeket. Ez az állapot nem csak a Székelyföld városaira volt jellemző, hanem az ország más területein is előfordult, de az eladósodás is bizonyítja a helyi felemás urbanizáció és polgárosodás ellentmondásait. Annak ellenére, hogy az uralkodó gazdasági ideológia a liberalizmus volt (a „láthatatlan kéz” elve), a peremvidékeken az állam fokozott mértékben kénytelen volt beavatkozni a városok gazdasági-közigazgatási életébe.

A modern közigazgatás intézményeinek működtetése jóval több hivatalnokot követelt meg. Ezt a költségnövekedést az állam segítsége nélkül a megyék és városok nem tudták kigazdálkodni, finanszírozni. Általában állami kölcsönből valósult meg minden nagyobb beruházás: a közüzemek, a kórházak, iskolák, a középületek, az utcák aszfaltozása. Például Marosvásárhely Bernády György polgármestersége idején óriási kölcsönökből építette ki a korabeli város központját. A saját fejlesztéseire még Marosvásárhely sem tudta kitermelni a szükséges pénzalapot annak ellenére, hogy gazdasági szempontból magasan kiemelkedett a többi székelyföldi város közül és Erdély szintjén is nagyvárosnak számított.

A polgári közigazgatás intézményrendszerének kiépülése is bizonyítja, hogy a dualizmus kora Magyarország történetének egyik legdinamikusabb időszaka. Az ország általános fejlődése, ha megkésve is, de Székelyföldön is éreztette a hatását. A Székelyföldre azonban többszörösen igaz Beluszky Pál megállapítása, hogy a városok „nem a polgárosodás élén haladtak, hanem *utol kellett érniök a polgári átalakulást, ki kellett tölteniök tartalommal a megszerzett (megkapott?) kereteket [...]*” (kiemelés az eredetiben, *szerező megj.*).⁶ A székelyföldi városiasodás felgyorsulása, a modernizáció jelentős mértékben az állami szerepvállalásnak volt köszönhető.

6 Beluszky Pál: A polgárosodás törekeny váza – városhálózatunk a századfordulón (Városhierarchia – Vázlat, tényképekkel). *Tér és Társadalom*, 1990. 3–4 sz., 14.

Egyértelmű tény, hogy a fejlődést nagymértékben elősegítette az állami beavatkozás, nem annyira közvetlen, mint inkább közvetett módon, főleg a jogalkotás és az állami kölcsönök révén. Ez többek között azt is jelentette, hogy a helyi polgári erők gyengesége miatt ezek a városok egyre inkább az államra támaszkodtak, ideáljuk nem a liberális, hanem a paternalista állam volt. A paternalista állam gyakorlata az elmúlt 27 évben Romániában szintén jellemző volt, hisz az infrastrukturális fejlesztések terén a legnagyobb beruházások állami költségvetésből valósultak meg.

Az állami szerepvállalás, főleg a közlekedés fejlesztése terén elősegítette a régió fejlődését, bekapcsolódását a modern árutermelésbe, kilépését az évszázados elszigeteltségből. Másrészt viszont hozzájárult a hagyományos kézműipar válságához, ami a széles társadalmi rétegek elszegényedését és a kivándorlás növekedését eredményezte.

A közigazgatás intézményrendszerének és a különböző infrastruktúrák kiépítése mellett a közvetlen gazdasági befektetések mértéke igen csekély volt a hangzatos felszólalások és a kormány által központilag elindított „Székely Akció” ellenére.⁷ A korszak nagyobb állami iparfejlesztési beruházásait a sepsiszentgyörgyi dohánygyár és a botfalusi cukorgyár képezte.

Az állami beavatkozásnak voltak egyértelműen negatív következményei is a régió fejlődését illetően. A birodalmi gazdaságpolitikai érdekek nyomán kirobbanó osztrák–magyar–román vámháború (1886–1889) következményei sokkhatásnak tették ki a vidék gazdaságát, főleg Kézdivásárhely és Székelyudvarhely kézműves iparát tették tönkre.

Összegzőként a korabeli székelyföldi városokról elmondható, hogy túl fejletlenek voltak ahhoz, hogy a polgári fejlődés élére álljanak, és a központból érkező változásokból előnyt tudjanak kovácsolni. Igyekeztek körülbástyázni magukat a középkori kiváltságaikkal, és gátolni az újító törekvéseket. A modernizációs intézkedéseket kételkedve fogadták. A kívülről jövő beavatkozás ténylegesen felülről jött, és sok esetben erőszakos volt. Minden város a homogenizációval szemben a helyi sajátosságokat akarta továbbra is megőrizni.

A 19. század végén és a 20. század elején teret nyerő merkantilista-liberális gazdaságpolitika néhány évtized alatt gazdasági, társadalmi és demográfiai válságot eredményezett, ilymódon élezve ki a centrum és a periféria, az iparosodó, innovatív és a hagyományos gazdálkodást folytató területek

---

⁷ Balaton Petra: *A székely akció története 1902–1914. Állami szerepvállalás Székelyföld felzárkóztatásában*. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2006. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/79583/ertekezés.pdf?sequence=7> [Le-töltve 2017. május 29.]

közötti konfliktusokat. Az ipari forradalomhoz köthető modernizáció egy kívülről jövő kényszerként jelentkezett Székelyföldön, melynek a lakosság jelentős része a vesztesévé vált.

A 20. század végén, 21. század elején a rendszerváltozást követően szintén a liberális- kapitalista gazdasági rendszer, gazdaságpolitika érvényesült, kiegészülve az európai uniós törvények, szabályok és a globalista gazdaság törvényszerűségei által jelentkező kihívásokkal. Ez a korszak is a kézzelfogható eredmények mellett felemás következményekkel járt, szintén gazdasági, társadalmi, munkaerőpiaci és demográfiai válsághoz vezetett.

Az előzőek alapján megfogalmazható néhány zárógondolat. Székelyföld az első és a második ipari forradalom hatására kibontakozó európai modernizációs folyamatokba csak megkésve, az 1873-as gazdasági válság után tudott bekapcsolódni. Az 1876–2016 között eltelt 140 év alatt három markáns modernizációs periódust különböztethetünk meg. Az 1873-as gazdasági válságot követően kibontakozó I. (első) modernizációs ciklus nem tudott kiteljesedni, ugyanis az első világháború kitörése és az azt követő Trianoni békediktátum megszakította. 1876–1914 között a periféria nem volt felkészülve a centrumból érkező új gazdasági-társadalmi intézmények, minták átvételére.

A új gazdasági intézményeket, mint például a tagosítást, arányosítást a székelyföldi természeti és társadalmi viszonyok között nem lehetett hatékonyan alkalmazni. A mezőgazdaságban továbbra is problémát jelentett az előnytelen birtok és tulajdonosi szerkezet. A polgári közigazgatás működtetéséhez szükséges új adók terheit a lakosság nem tudta kitermelni, nem tudta finanszírozni, és az új adófajták tovább növelték a lakosság elszegényedését.

A vasúthálózat körvasút formájában kiépült ugyan, de a tranzverzális vonalak hiánya miatt nem lehetett teljes hatékonysággal működtetni. A székelyföldi perifériát bekapcsolta az országos közlekedési hálózatba, de kis mértékben járult hozzá a régió ipari fejlődéséhez.

A két világháború között, 1918–1939, a térség hermetikusan el volt zárva a korábbi természetes centrumától (Budapest), gazdasági, piaci kapcsolataitól. A Kárpát-medence mint egységes földrajzi-gazdasági tér feldarabolásra került, a régió egyik napról a másikra Románia belső perifériáján találta magát, gyarmati státusban, amely miatt a fejlődés megtorpan.

A második világháború idején Észak-Erdéllyel együtt Székelyföld egy rövid négy éves időszakra a magyar közigazgatás művelési területévé vált. Ebben a rövid periódusban is eszközöltek infrastrukturális fejlesztéseket,

de ezeket szintén a központi kormányzat, a hadigazdaság finanszírozta, és a fejlesztések elsősorban stratégiai, katonai célokat szolgáltak.

A második világháborút követően, 1945–1990 között a szocialista tervgazdaság keretfeltételei között elkezdődött a régió II. modernizációs periódusa. Az I. modernizációs ciklusban megálmodott iparosítást, fejlesztéseket a szocializmus idején valósítják meg, szintén központi, állami költségvetésből, de nem a helyi adottságokra alapozva. A radikális, központositott fejlesztések nem kedveztek a régió organikus gazdasági-társadalmi fejlődésének, a lakosság jelentős részét életmódváltásra kényszerítették.

A régió III. modernizációs periódusa 1990–2008 között bontakozik ki. Ezen időszakban Székelyföld társadalmi történelme során a legösszetettebb, leggyorsabb radikális változtatási folyamat részesévé, elszenvedőjévé válik. Külső tényezők hatására több területen változási folyamatok indultak el, melyek a korábbi modernizációs ciklusokhoz hasonlóan nem teljesedtek ki, és gazdasági-társadalmi hatásuk ellentmondásos.

A szocialista, centralizált tervgazdaság keretei között működő gazdaságot át kellett alakítani a liberális, szabadpiaci viszonyok között működő kapitalista gazdasággá. A dereguláció, liberalizáció, privatizáció felemás eredményekkel járt. A 90-es években elindult a privatizáció, a félkapitalista keretek között működő cégek a 2000-es évek elején megjelenő pénzügyi szolgálatokat igénybe véve eladósodtak. A technológiai lemaradás, a finanszírozási problémák és a nem versenyképes szervezeti kultúra a még működő cégek számára is gyors piacvesztést eredményezett.

Az egypártrendszer után ki kellett alakítani a többpártrendszert, a demokrácia országos és helyi intézményeit, melyet Bukarestből „irányított demokráciaként” működtetnek a helyi, székelyföldi „törzsi-demokráciával” fűszerezve.

A 2004-es NATO tagsággal, valamint a 2007-es európai uniós csatlakozással eldőlt, hogy Székelyföld Romániával együtt kikerül a sötét zónából, és az Európai Birodalom, valamint az USA érdekszférájának ütközőzónájává, a nyugati-keresztény civilizáció végvidékévé vált. Ilyen értelemben Székelyföld nemcsak a Kárpát-medence periferiája, nemcsak Románia belső periferiája, hanem az Európai Unió határvidékének is számít.

Az európai uniós hivatalok és hatóságok által közvetített gazdasági-társadalmi intézmények, az uniós támogatáspolitikák sok esetben nem kompatibilis a székelyföldi természetföldrajzi, gazdasági, társadalmi adottságokkal. A régió alacsony az abszorpciós képessége, és a térségbe érkező uniós fejlesztési források felhasználásának hatékonysága sok esetben megkérdőjelezhető.

A társadalmi-gazdasági átmeneti időszakban megvalósult fejlesztések jelentős részét nem helyi, hanem európai uniós forrásokból és a román állami költségvetésből finanszírozták, vagy pedig – nem utolsósorban – magyarországi forrásokból.

Az európai uniós modernizációs kényszer által kiváltott ellentmondások mellett, a térség lakosságának meg kell küzdenie a globális gazdaság kihívásaival és a 2008-tól tartó világgazdasági válság következményeivel is.

A népesség kivándorlását a 90-es évek elején a szocialista gazdaság összeomlása indította el, erre ráerősített a 2007-es európai uniós csatlakozás, az európai munkaerőpiac által nyújtott lehetőségek, illetve a további sokkhatást eredményező, a 2008-tól tartó gazdasági válság munkaerőpiacra gyakorolt hatása. A gazdasági válság nem csak konjunkturális válság volt, hanem felszínre hozta a román politikai és gazdasági elit 1990–2008 közötti mulasztásait, a szerkezeti és versenyképességi reformok mellőzésének következményeit.

Az első és a harmadik modernizációs ciklus esetében a következő hat pontban foglalhatók a következő következtetéseink:

1.) Amire az európai vagy országos centrumokból kibontakozó modernizáció eléri Székelyföldet, addig kifulladás, nem tud kiteljesedni és ellentmondásos eredményekkel jár.

2.) A régió mindig rá volt és van utalva a külső gazdasági-politikai centrumokból érkező pénzügyi támogatásokra, a fejlesztésekhez szükséges pénzforrásokat a helyi gazdaság soha nem tudta teljes mértékben kitermelni.

3.) Székelyföld mindig népességkibocsátó terület volt, a teljes népszaporulatot a helyi gazdaság soha nem tudta eltartani.

4.) A székelyföldi nagyváros hiánya miatt mindig erőteljes volt a regionális és országos centrumok szívóhatása.

5.) Az első (1876–1914) és a harmadik (1990–2016) modernizációs ciklus között csaknem teljes mértékben párhuzam vonható. Az első esetében a feudális gazdaságról kellett áttérni a liberális piacgazdaságra, a második esetében a szocialista tervgazdálkodásról a kapitalista-neoliberális gazdasági rendszerre.

6.) A térségnek 110 évvel korábban és napjainkban is hasonlóak a problémái: a tagosítás, arányosítás hiánya, előnytelen tulajdonosi és birtokszerekezet miatt a székelyföldi mezőgazdaság nehezen értelmezhető az uniós terminológia szerint; a közlekedési infrastruktúra elmaradott (vasúthálózat állapota); a tőke és innováció nem számottevő; pénzügyi kultúra hiánya, eladósodás;⁸

8 Gál Zoltán: A magyarországi városhálózat összehasonlító vizsgálata a banki betétforgalom alapján 1910-ben. In: Sasfi Csaba – Németh Zsolt (szerk.). *Kőfallal, sárpalánkkal... Város történeti tanulmányok*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997, 50–68.

munkanélküliség, a népesség erőteljes kivándorlása; valamint erőteljes kitettség a centrumokból megszerezhető fejlesztési forrásoknak.

Székelyföldön érvényesül a két regionális centrum, Brassó és Marosvásárhely szívóhatása, a két országos gazdasági-politikai központ erőteljes vonzása, Bukarest és Kolozsvár, valamint a magyar főváros Budapest mint első vagy második főváros befolyása. A két fontos erdélyi közlekedési tengely néhány ponton csak érinti a régiót: a Szeged - Arad - Temesvár - Déva - Szeben - Brassó és a Nagyvárad - Kolozsvár - Marosvásárhely - Brassó útvonal elkerüli a térséget.

Székelyföld mindhárom modernizációs ciklusában erőteljesen domináltak az exogén (külső) kapcsolatok, fejlesztési források, a térség szereplői kevésbé támaszkodtak az endogen (belső) adottságokra és helyi tőkére.

Az elmúlt 140 év gazdasági-társadalmi tapasztalatai alapján feltehető a kérdés, hogy a mai gyorsan változó világunkban milyen irányok mentén kell Székelyföldön a gazdasági-társadalmi fejlesztéseket újratervezni, annak érdekében, hogy ezek a megmaradást szolgálják, a térség lakossága és kultúrája ne tűnjön el a történelem sülyesztőjében. Az elmúlt másfélszázad tapasztalatai alapján a térség külső állami források nélkül soha nem tudta fejlesztéseit finanszírozni. Ez alapján napjainkban van-e realitása a gazdasági autonómiának?